نوێخوازی لە دەلاقەی مانیفێستە ئەدەبییەکانی کورد شر□ق□ی □وانگە،کفری،داکار

کاوان محەمەدپوور

پێشەکی:

مێژووی ئه‎ده‎بی هه‎ر نه‎ته‎وێک پڕە له به‎ره‎وروو بوونه‎وه و خوڵقاندن و به‎گژ داچوونی، فۆرم و بیرۆکەی جیاوازی نووسەران بۆ ده‎رباز بوون له گوتار، یا خود شێوازێکی مێژینه که له پرۆسه‎ی مێژوویی‌دا به‎سه‎ر نووسه‎ر سه‎پاوه. ئه‎و به‎ره‎نگارییە و «دژه کلاسیک» بوونی نووسه‎رانی ئه‎ده‎بییە که بە ناوی «نوێخوازی»و «نوێگه‎ری» له وێژەدا دێتەئاراوە. دیاره که دۆخی تایبه‎تی مێژوو پێکهـێنه‎ری گوتاری زاڵی ئه‎ده‎بی ده‎بێتەوە و نووسه‎ری ئه‎ده‎بی ناراسته‎وخۆ_لە بڕێ جاریش ڕاسته□وخۆ_ ده‎چێته ژێر هێژمۆنی ئه‎و گوتاره و ده‎بێته ئه‎مرازێک بۆ نواندنی شێوازێکی تایبەت له ئه‎ده‎بیات‎دا. ئه‎و دۆخه «نوکتێکی زه‎ریف» و حاسته‎می مێژوویه که به‎نیسبه‎ت که‎م نووسه‎ر به‎سه‎ری دا ئاگاداریان هه‎یه، واته وێستان له قۆناغێکی تایبه‎تی مێژوویی که ئەتوانین بە (حزوور له به‎زره‎خی مێژوو ئه‎ده‎بی) نێودێر بکرێ. داهێنەر خۆی لەم بەرزەخە رزگار دەکات و شێوازیکی نوێ لە وێژە دەخۆڵقـێنێت. ئەم رزگارکردنە دۆخێکی مێتافیزیکییە بۆ داهێنەر، هەر بۆیە لە ئاستی ئایدیا و ئەندێشە دەقەومێ و لە دووایی‌دا بە کۆنێشی داهێنەر جەستەمەند دەبێتەوە. «مانیفێست» هه‎ر ئه‎م دۆخە تایبه‎ته‎یه که نووسه‎ر تێیدا ده‎وێستێت. ئه‎م دۆخە به‎رزه‎خییە،نووسەر لەیەک کاتی ناوازەدا وەک هەموو مێژوو پێناسە دەکات و لە هەمان کاتیشدا وەک هیچ شتێکی ناناسێنێت، ئەم دۆخە «لە نێواندا بوون» و «وەک کەس نەچوون», مانیفێستە(1) .

به هێنانه ئارای مانیفێست له لایه‎ن نووسه‎رەوە مێژووی ئه‎ده‎بی له حاڵه‎تی به‎رزه‎خی دێته ده‎رێ و ده‎ست پێکی نوێ بۆ ئه‎ده‎بیات ده‎ره‎خسێنێت. ئه‎م ده‎ست پێکه، ده‎ست پێکێک نییە که به‎ته‎ینا و له پانتایه‎کی تاکی و بێ زەمینەیی هاتبێته ئاراوه. بێ گومان

ڕە‎وتی مێژووی ئە‎دە‎بی و گوتاره سیاسی، کۆمە‎ڵایە‎تی و ئابووریی، کۆبە‎ندێک لە «دۆخی خو□ڤاندن» پێک دێنن و ئیمکانێک بۆنووسە‎ر وەدەست ئەدەن کە «داهێنان» لە دە‎قی ئە‎و دا خۆ بنوێنێت._ شە‎ڕی یە‎کە‎می جیهانی کۆبە‎ندێک لە قە‎یران بۆ مرۆڤ دروست دەکات کە لە ناو هونەردا بە «دادائیسم» خۆ ئە‎نوێنێت، دە‎روون شیکاری فرۆیدی و لە پێش ئە‎و پێش کە‎وتنی زانستی مرۆڤ و دەستکەوتەکانی دادائیسم، ئەو‎ کۆبە‎ندە‎ی بۆ «سوررئالیسم» پێکدێنی._

مانیفێست هە‎وڵی ئە‎وە دە‎دات کە بفامێنێت، مێژووی ئێمە لە‎و دۆخە ناوازەدا هە‎ڵگری چ چە‎مک و پێناسە‎یە‎کە، کە لە مێژووی ڕابردوو جوداوازمان دە‎کات‎. ئە‎م ئاگامە‎ندییە ئە‎و هە‎لە (بۆ داهێنەر) دە‎رە‎خسێنێت کە خۆی مێژووی خۆی بنووسێتە‎وە، مێژوویە‎ک کە رووی لە داهاتوویە. واتا کۆیە‎ک لە دوو چە‎مکی (ڕابردوو) و (داهاتوو) لە نووسراوێک بە‎ناوی مانیفێست خۆ نیشان ئە‎دات. مانیفێست نواندن و روون کردنەوەی ئەم شتەیە کە لە ڕابردوو هەبووە بەڵام نەبینراوە، وە پیناسەکردن و نیشاندانی ئەم شتەیە کە لە داهاتوودا- _نزیک _دێت. هە‎ر بۆیە لە دە‎قە پیرۆزەکانیشدا مانیفێست بە مانای « بە‎م زوانە بۆت ڕوون ئە‎بێتە‎وە» بە‎کار هاتووە. مانیفێست ڕوونکە‎رە‎وی مێژوویە‎کی ڕابردوو و مێژوویە‎کی داهاتوویە کە خۆی بە نقیسار جە‎ستە‎مە‎ند دە‎کات، و ئە‎نجام و دە‎رئە‎نجامی مێژوو پێکە‎وە گرێ دە‎دات. لە‎و ڕوانگە‎دا مانیفێست ڕوونکە‎رە‎وی ئە‎و حە‎قیقە‎تانە‎یە کە لە پشت حیجاب‎گە‎لی جیاوز خۆیان حە‎شار داوە و بە نووسینی مانیفێست ئاشکرا ئە‎بن.

بە چاوکردنی گشتی لە دە‎قی مانیفێستە‎کان بۆمان دە‎رئە‎کە‎وێت کە هە‎ر مانیفێستە‎ی بە شێوە‎ی گشتی دە‎بێت ئە‎م چە‎ند خاڵە‎ی تێدا بە‎دی بکرێن: دە‎‎قێک کە لە رووی ئە‎دە‎بی دیار، روون و هێچ دژوار نووسی و گۆیی تێدابە‎کار نە‎بردرا بێت، دە‎رئە‎نجامی ئە‎ندیشە‎ی تاک یان جە‎ماعە‎تێک نووسە‎رە کە شێواز و رێسا و بنچینی ئایدیای نوێ باس ئە‎کات کە لە کۆمە‎ڵگا دا بڵاو بۆتە‎وە. مە‎بە‎ست لە نووسینی مانیفێست دە‎ڕبرینی ئایدیا و ئە‎ندیشێکی نوێیە بۆ جیاکردنە‎وە‎ی مێژووی ڕابردوو لە مێژووی داهاتوو(2). هە‎ر بۆیە دە‎قی شێعر یا چیرۆک یا هە‎ر دە‎قێکی ئە‎دە‎بی ناتوانێت وە‎کوو مانیفێست ناوی لێنێن، بە‎ڵکوو ئە‎م دە‎قانە (شێعر،چیرۆک و…) دە‎رئە‎نجامی بیرۆکەی مانیفێستین، نە خودی

مانیفێست. ئەم دەقگەلە توانستی رێسابەندی و روون کردنەوەی بۆ مانای مانیفێستەیان نییە. هەر وەک باسمان کرد مانیفێست «روونکەرەوەیە»، روونکەرەوەی دۆخێک کە لە پێشدا هەبووە بەڵام نەبینەراوە، وە بە نووسینی مانیفێست لە مێژوودا دەردەکەوێت.

یەکەمین هەوڵ بۆ روونکردنەوەی مێژووی ئەدەبی جیهانی بە نووسینی مانیفێست، لە ساڵی 1886 زایینی لەلایەن (ژان مورئاس) بە بڵاوکردنەوەی (مانیفێستی سەمبۆلیسم) لە رۆژنامەی فیگارۆ رووی دا. بەدوای ئەو مانیفێستگەلی ئەدەبی وەکوو فۆتۆریسم، دادائیسم،سوررئالیسم و... نووسران. بێ گومان هەل و مەرجێک کە رۆژئاوا تێیدا بەسەری دەبرت لە بەدی هاتنی ئەو مانیفێستانە کاریگەری هەبووە، ئەو دۆخە مێژوویەی رۆژئاوا بە ئاشکرایی لە دەقی هەر یەک لەو مانیفێستیانە بەدی دەکرێت-_ بڕوانە مانیفێستی دادائیسم یان سوررئالیستەکان_.

لە مێژووی ئەدەبیاتی کوردی هەر بەم شێوە کە دەقێکی ئەدەبیمان نییە کە ناوبانگی جیهانی (جیهانی مۆدێرن) هەبێت تا هێستاش مانیفێستێک نەنووسراوە کە بتوانێ وەکوو مانیفێستە جیهانییەکان ڕەنگدانەوەی لەسەر ئەدەبی جیهانی هەبێت. هەڵبەت ئەمە کارێکی زۆر دژوارە و لە توانستی وێژەی زۆرینەی نەتەوەکاندا نییە چ بگاتە ئەدەبی لاوازی کورد!. هۆی ئەو کەم و کوڕیانە زۆر هۆو لایەن دەگرێتەوە کە لەم وتارەدا جێگای باسی نییە. بەڵام ئەگەر سرنج بدەینە مێژووی ئەدەبی کوردی، چاومان بە چەند دەق دەکەوێت کە بەناوی مانیفێستی ئەدەبی بڵاو بوونەوە و ساڵانێکیش لەلایەن نووسەرانیان دەقی بۆ نووسراوە و ساحیبی بەرهەمی ئەدەبی بوون. ئەو مانیفێستانە تەنیا لە ناو ئەدەبی کوردیدا ڕەنگ دانەوەیان هەبووە و تەنانەت ئەدەبی دراوسێیەکانی کوردیشیان زۆر کاریگەری خۆیان نەداوە. بێ گومان یەکێک لەم هۆیانە دەگەڕێتەوە ئەوەی کە دەقی مانیفێستەکان تەنیا باسی باردۆخی کوردستانی کردووە و بنەمایەکی فیکری لە فەلسەفە و زانستی جیهانییان پێوە دیار نەبووە،وە لە لایەکی ترەوە دەقێکی ئەدەبی لەلایەن نووسەری کورد بەرهەم نەهاتووە کە بتوانێ لە ئاستێکی جیهانی و جیاواز لە مێژووی ئەدەبی جیهانی خۆی نیشان دات. بێ گومان هەروەک باسمان کرد، ئەم کەم و کوڕیە هۆگەلی جیاوازی هەیە کە بەشێکی زۆریان شیاوی باوەڕ و پاساوی دروستی هەیە.

لەم وتارە بە کورتی باسی سێ مانیفێستی ئەدەبی دەکەین کە تاهێستا هەر بەو شێوازەی کە ئەدەبی جیهانی مانیفێستی نووسیوە نووسراو و بڵاو کراونەوە و جەماعەتێک نووسەری لە خۆوە گرتووە. ئەم وتارە تەنیا ڕوانگەیەکی مێژووری و شرۆڤەیەکی کوورتی هەیە بەسەر ئەم سێ مانیفێستە، وە لە هەوەی خوێندنەوەی ڕەخنەیی بنەما فیکرییەکان یان کەم و کوری شێوازی نووسینی مانیفێستەکان نییە. جێگای ئاماژەیە جگە لەم سێ مانیفێستە دەقیتر بە ناوی مانیفێست لە وێژەی کوردیدا نووسراون_ وەکوو مانیفێستی دووهەمی وێران لە فەرهاد پیربال و چەن مانیفێست لە سەباح رەنجدەر _ کە بانگەوازی جیاوازی و نوێخوازی دەکەن. ئەوەی کە ئەم دەقانە دەنێ ژێرخانەی مانیفێست یان نا؟، وە هەروەها ئایا لەسەردەمانی داڕوخان و تێکشکانی گشت کاریزما و «دەقە دەستوورییەکان!!» دیسانەکە مانیفێستی لەم چەشنە، وەکوو سالانی هەوەڵی سەدەی بیستەم کاریگەری هەیە؟، دەچێتە باسێکی ترەوە کە لە مەبەستی ئەم وتارە کورتەدا نییە. لەم وتارە لەپێشدا بە کورتی فەزا و هەل و مەرجەکانی هەرێمی کوردستان_وەکوو نووسەرانی یەکەمین مانیفێستی وێژەی کوردی_ باس ئەکەین و لە دووایی دەچینە سەر باسی گرووپی ڕوانگە و کفری. لە بەشی کۆتایی باس لە مانیفێستی داکار _وەکوو یەکەم مانیفێستی کوردستانی ئێران_ دەکەین.

نوێخوازی پاش گۆران:

قۆناغی یەکەمی نوێخوازی (شێخ نوری ، گۆران و…) هەر وەکوو شێعری کلاسیک زیارت خۆی لە ڕۆمانسیزمی شێعری ئەودا و لە بواری ناوەرۆکدا بە هەستی ناسکی شێعر غەنایی دەبتە ئاژمارەوە. ڕۆمانسیزمێک کە لە بازنەی سروشت، نیشتمان پەروەری، ژن و ئەندیشەدا بوو(3). پاش شەڕی جیهانییە کە ئەم ڕەوتە شێعرییە نزیک دەبێتەوە لە ریالیزم. شێوەی ڕۆمانتیستی و زیاتر ریالیستی تا ساڵەکانی حەفتای زاینی شێوازی زاڵی ئەدەبی هەرێمی کوردستان بوو و درێژەی تا ئەو ساڵانە(١٩٦٠-٧٠) لەلایەن نووسەرانی ئەدەبی کە زیاتر شاعیر بوون هەیە. بەڵام لە دەیەی حەفتای زایینی گەشەی سیاسی هەرێم، بەدەرکردنی بەیاننامەی یازدەی ئازار کە تێیدا دان بە مافە ڕەواکانی گەلی کورد ئەدات هەلێکی نوێ بۆ دەرەتان لە فەزای چەوق بەستووی سیاسی- کۆمەڵایەتی سازدەکات. ئەم فەزایە دەبێتە هۆی بەهدی هاتنی چاپەمەنی و گۆڤار و ڕۆژنامەی نوێ کە تا ئەو سەردەمانە هەڵی خۆ دەرخستنیان نەبوو(4) لە هەمان کات دا

یەکیەتی نووسەرانی کورد دادەمەزرێت و چەندین دامو دەزگایی ڕۆشنبیری و ئەدەبی پێک دێت. هاوکات لەگەڵ ئەم گۆڕانکاریانە بزاڤێکی سیاسی نوێ له ئارا دابوو که سەرگەرمی پێکهێنانی ڕێکخستنی نوێ بۆ ئاڵتەرناتیڤێکی سەرکردایەتی له بزووتنەوەی نەتەوەخوازی ئەو دیوی کوردستان بوون. ئەم هەل و مەرجە سیاسییە و گۆڕانکاری ئەدەبی جیهانی له سەدەی بیستەم بە دەرکردنی چەندین مانیفێستی ئەدەبی، دۆخێک بۆ ئەدەبی کوردی بەدی دێنێت که له بازنەی (ئەدەبی نوێخوازی گۆران) بێتەدەرێ. فەزای سیاسی کراوەتر له لایەن ڕژێمی بەعس و بەدی هاتنی کۆبەندێک له گۆڤار و ڕۆژنامە که باس له ئەدەبی نوێخوازی جیهانی دەکەن، هەستی بەرتەنگی ئەدەبی ئەو سەردەمەی کوردە دێنێتە بزوان و بانگەوازی نوێخوازی له قەڵەمی گەلێک نووسەر دێتە ئاراوە.

تازەگەری ئەدەبی ئۆرووپا ئەم جارە نە له لای ئەدەبی تورک (وەک سەردەمی شێخ ساڵح و گۆران بۆ نیهزەتی فەجری ئاتی و سەرکردایەتی تۆفیق فیکرەت) (5) بەڵکوو لەلایەن ئەدەبیاتی عەرەب بە ئەدەبی کورد گەیشت. مانیفێستی 1969ی بەغدا(شاعیرانی عەرەب) و مانیفێستی 1968ی شاعیرانی میسری و دەرچوونی کۆمەڵە گۆڤاری(الکلمه،الاداب،شعر 69 و مجله الشعر) له ئەدەبی عەرەب و ڕەخنە و شیعری شاعیرانی نوێخوازی وەکوو (یوسق الخال، بدرشاکر السیاب، ئەدۆنیس، ابراهیم جیرا) و ئاشنایی ئەدەبی کوردی لەگەڵ گۆڕانکاری ئەدەبی جیهانی لەم ڕێگە، هەلێکی گونجاو بۆ نوێخوازی پاش گۆران له ئەدەبیات ڕەخساند. ئەدەبی عەرەب له شەستەکان بە پێچەوانەی ئەدەبی کوردی بە کاریگەری شیعری لوبنان بەرەوڕووی گەشێکی شیاو ببۆوە(6). ئەم ڕەوتە له ئەدەبی عەرەب و ئاشنایی شاعیرانی کورد لەگەڵ گۆڕانکاری ئەدەبی سەدەی بیستەم و کرانەوەی فەزای سیاسی کوردستان بوو بە هۆی هاتنە ئارایی دوو دەستە و گرووپی شیعری نوێخواز بە ناوی «ڕوانگە» و «کفری». هەڵبەت لەکەنار ئەم گرووپانە شاعیرانی وەکوو ڕەفیق سابیر، پەشێو، ئەنور قادر محەمەد یان له ساڵەکانی دوایی گرووپی تەلیعەی هەولێر(مەهاباد قەرەداغی، جەلال بەرزنجی، محەمەد عمر عوسمان و..) هەبوون که کاردانەوەی زۆریان له شیعری کوردی هەبوو. بەڵام یەکەمین مانیفێستەکانی ئەدەبی کوردی لەلایەن ئەم دوو گرووپە ئاراستەی مێژووی وێژەی کوردی کران. چەشنێک نوێخوازی و گەش له ئەدەبیات دەیەی حەفتا هاتەئارا که ئەدەبیاتی

کوردیش هەر بە شێوازی ئەدەبی جیهانی ویستی نوێگەری و دەربرینی خۆی بە مانیفێست ئەنواند. هەر چەند شێوازی تازەگەری دوو گرووپی ڕوانگە و کفری- هەر لە دۆخ و قۆناغێکی تایبەت ڕووی دا و لە بەشێکی زۆری ئەدەبی دا وێنای یەک ئەکەن بەڵام هیچ کات یەکتریان نەگرت. لە ڕاستیدا ئەم وێک چوونە لە زۆر جێ لە بواری ناوەڕۆک- هۆیەکەی دەگەڕێتەوە قۆناغە تایبەتیەکانی مێژوویی کوردستان.

مانیفێستی ئەدەبییەکانی کوردی:

ڕوانگە:

مانیفێستی ڕوانگە لە ژێر ناوی بانگەوازی ڕوانگە بە ناوی «بانگەوازێک لە ڕوانگەی ئەدەبی نوێمان»، بۆ یەکەم جار لە ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارەی 15، ساڵی یەکەم (25/4/1970) لە (سلێمانی) بڵاو بۆوە. بانگەوازی ڕوانگە لە ژێر دروشمی (وتەی نوێ، بیری نوێ، کرداری نوێ) بە واژۆی شێرکۆ بێکەس،حسێن عارف، جەمال شارباژێری، جەلال میرزا کەریم و مەم بۆتان، لێشاوێک لە نووسین و لێکۆڵینەوە و ڕەخنەی ئەدەبی هێنایە ئارا. شێرکۆ بێکەس ئەگێڕێتەوە:"لە دووا بڵاوکردنەوەی بەیاننامەی ڕوانگە لە ڕۆژنامەی هاوکاری خەڵک بۆ خوێندنەوەی ئەم ڕۆژنامە سەفیان ئەکێشا"!!(7) هاوکات لەگەڵ لایەنگرانی زۆرینەی ئەم ڕەوتە، جەماعەتێک لە نووسەران کە لایەنگری چەپی کلاسیک بوون، بەرهەڵستی بۆچوونەکانی گرووپی ڕوانگە لە ئەدەبیات بە تایبەتی و بەگشتی چەمکەگەلی سیاسی_کۆمەڵایەتی ئەو نووسەرانە بوونەوە. بە واتایەک ئەم ڕەوتە ئەگەر لەلایەن بەشێکەوە پەسندکرابوو، لەلایەکیشەوە جەماعەتی چەپی سیاسی بەرەنگاری دەبوونەوە.

ڕوانگە کە دروشمی «ئەدەبیات بۆ هەڵکێوتە(نوخبە)ی» لە قاو ئەدا کەوتە ژێر ڕەخنەی چەپی کلاسیکی ئەو سەردەمە کە ئەدەبیاتی بە شێوازی ئەدەبی ئیستالینی لە بازنەی ریالیزمی سۆسیالیستی و شۆرشگیرانە ئەخوێندەوە و نووسەرانی ڕوانگەیان بە(وردە بۆرژوا) ناو ئەبردو و بیری (روانگەچییە)کانیان بە بیری کەم سنووری نەتەوەی ئەژمارد. هەڵبەت ئەم نوخبەگەرایی لە شێعری ڕوانگەدا سیفەتێک بوو کە ڕەخنەگرانیان بە شێعری ڕوانگەیان ئەدا، بەکار هێنانی زمانی ئاسایی خەڵک یەکێک لە شێوازەکانی شێعری ڕوانگە بوو، ئەمە بە باشی لە شێعری

(شەقامی کچان)ی شێرکۆ بێکەس دەرئەکەوێت(8). بەگشتی ئەتوانین بڕیارەکانی گرووپی ڕوانگە لەم چەند بیرۆکەیەدا کۆبەند کەین:(ئەدەبی بێسنووری-جیهانی، بانگەشە بۆ ئەدەبی کوردی هاوچەرخ و مۆدێرن کردنی ئەو، بەرجەستەکردنی بیری نەتەوەیی، باوەڕ بە ئەدەبی هەمەڕەنگ، ئەدەبی درۆی مێژوو و سەرقام گیر لەسەر بنچینەی خۆی، هێنانە ئارای بابەتی ڕەمزی و سیمبولی لە زماندا، دەرچوون لە ئاستی تەقلیدی زمانی پێشووی شیعر، هێنانە ئارای وێنای تازە بۆ ناو شیعر). ئەم چەمک و بیرۆکانە لە ئاستی زماندا خۆیان ئەنواند. بە وتەی شێرکۆ بێکەس:"ڕوانگە زەنگێکی ناو زمان بوو یان ڕاچڵەکینێک بوو لەو جەستەیەدا، هاوارێک بوو بۆ نوێکردنەوە" (7). گرووپی ڕوانگە بڕوایان وابوو،«دواجار نابێ شاعیر بە دژەڕەوەی چەند کیشوەرێکی دوژمن و دەست دابنرێت، بەڵکوو شاعیر خولقێنەری چەند دنیایەکی نوێیە کە لێگەڕێ ئەو دنیایەدا سەرداری هەیە و لە پێناویدا دەمرێ، تەنیا لەوێدا شاعیر دەتوانی بە هێمنی و ئاشتی پاڵکەوێ، دوور لە جیهانی پیلانگێڕان و کوشتن».

شیعری (کچ)(1975) لە شێرکۆ بێکەس وەکوو نموونەیەکی بەرچاوی ئەم ڕەوتە لە شیعری کوردی دێتە ئەژمار. کاریگەری شاعیرانی نوێخوازی عەرەب، وەکوو مەحموود دەرویش، ئەدۆنیس و فازڵ عەزاوی لەسەر شیعری بێکەس ڕەنگدانەوەی لە دیوانی کازیوە و سروودی کێوی بەرچاوتر دەبێتەوە.

هەرچەن زمانی شیعری ڕوانگە- _بەپێ وتەی ڕەخنەگران وێ لێ بڕێ جێگا بۆ وتەی خۆیان-_ بۆ خەڵکی ئاسایی نەبوو، بەڵام لە ڕووی ڕێزمان و پاکردنەوەی فەرهەنگی کوردی لە وشەی بیانی و دەستبردن بۆ خەیاڵ و وێنەی شیعری و وێنا هونەرییەکان، داهێنانی بەرچاویان کرد. هاتنە ئارای گرووپی ڕوانگە لە دەیەکانی حەفتا بوو بە هۆی شڵەقاندن و گیان پیدانی نوێ بە ئەدەبی سڕ و پەککەوتووی ئەو سەردەمە، واتە گیانێکی نوێی بە وێژەی کوردی بەخشی. هەر ئەم مانیفێستە دەرگایەکی نوێ بۆ ڕەخنەی ئەدەبی کە تا ئەو کات بوونی نەبوو ئاواڵە کرد و دەستەواژە و بیرۆکەی نوێی ڕەخنەی ئەو سەردەمانی ئەدەبی جیهانی هێنایە ناو بازنەی وێژەی کوردی. شیعری ڕوانگە توانستی ئەوەی هەبوو ترس لە کۆن باوەڕەکان بشکێنێت و لەسەر پرسی ژن هەڵبدات و بانگەوازێکی بوێرانە وەک « ئەی قەڵەڕەمە

نە‎ترسە‎کان یە‎کگرن» دە‎رکات.

کفری:

لە شەستەکانی سەدەی بیستە‎م گروپێکی لاوی بەهرەمەند لە شاری کفریدا پەیدابوون کە زیاتر سە‎رقاڵی خوێندنە‎وە‎ی ئە‎دە‎بی و نووسین لە‎م بوارەدا بوون تا بیرۆکەیەکی سیاسی، دواتر ئەم کۆمەڵە بە گرووپی کفری ناسرا و ڕۆڵی بەرچاویان لە نوێگەری خوڵقاند، و کاریگەری زۆریان لەسەر گەنجان و لایەنگرانی ئەدەبی دانا. هەرچەندە ئـەوان مێـژووی دروسـتبوونیان بۆ زۆر دوورتـر دەگەڕێنەوە،بەڵـام مانیفێستی ئـەم گرووپـە لـە 14/7/1971 لـە کۆنگـرە‎ی دووهە‎مـی نووسە‎رانی کورد لە هە‎ولێر بە واژۆی (لە‎تیف هە‎ڵمە‎ت و فە‎رهاد شاکە‎لی) بڵاو بۆوە. لەتیف هەڵمەت دەڵێت:”لەئامادەیی کفری رۆژی هەشتی شوباتی 1965 گرووپی کفری دامەزرا”. ئەگەرچی بەیاننامەی دامەزراندنیان واژۆی دوو کەسی لەسەر بوو، بەڵام ئەوان نکوڵی لەوە ناکەن کە لەبنەڕەتدا بریتی بوونە لەپێنچ کەس(لە‎تیف هە‎ڵمە‎ت، فە‎رهاد شاکە‎لی، لەتیف حامد، سەلام داماو، ئەحمەد شاکەلی).(٩) هە‎ڵمـە‎ت لـە‎م بـارە‎دا دە‎ڵیت:”مـن و شـاکەلی بەیاننـامەیەکی دەستخەتمان بەسەد نوسخە دابەشکرد بەسەر ئەندامانی بەشداربووە دووەم کۆنفرانسی یەکێتی نووسەرانی کورد کە لەهەولێرساز کرا. بەڵام هیچ گۆڤار و رۆژنامە و بڵاوکراوە و کەناڵێکی راگەیاندنی ئەو سەردەمە ئامادە نەبوو ئەو بەیاننامەیەمان بۆ بڵاوبکاتەوەی چونکە هەردووکمان و بەیاننامەکەشمانیان بە ئاژاوەچی و ئاژاوەگێڕ دەزانـــــی)(١٠). ئـــــە‎م مانیفێســـــتە بە‎نـــــاوی (شێتەکان/سەرنج/هەڵوێست/پڕۆژە) لە ساڵانی دووای لە چە‎ن گۆڤار بڵاو بۆوە.

گرووپی کفری تۆخ گرووپێکی ئە‎دە‎بی بوون و بە‎شێوە‎ی ڕوانگە سە‎رقاڵی کێشە‎گە‎لی سیاسی نە‎دە‎بوونە‎وە هە‎ر بۆیە‎ش لە‎و سە‎ردە‎مانە‎دا بە نیسبە‎تی گرووپی ڕوانگە لە پە‎راوێز کە‎وتن. ئە‎م لە پە‎راوێز کە‎وتنە زیاتر بۆخاتری نە‎بوونی دە‎م و دە‎زگای ڕاگە‎یاند و گۆڤار و رۆژنامەی بەردەستی جەماعەتی کفری بوو، لە‎لایە‎کی‎ترە‎وە هە‎روە‎ک باسمان کرد گرووپی کفری گرووپێکی تۆخ ئە‎دە‎بی بوون و بە‎نیسبە‎تی ڕوانگە هە‎ڵوێستی سیاسی_حیزبییان نە‎بـــوو،هە‎ر بۆیـــە‎ش دە‎زگـــا حیزبییە‎کـــان زۆر خۆیـــان تێنە‎دە‎گە‎یاندن. لەتیف هەڵمەت دان بەوە دەنێت و دەڵێ:”هۆکارەکە راگەیاندن نەبوو بەڵکو ئەوە ئێمە بووین دوور بووین لەئایدیۆلۆژیا

ئەوەش وایکرد فەرامۆش بکرێین و ئاوڕمان لێ نەدرێتەوە"(10). ئەو گرووپە لەمیدیای کوردیدا بەتایبەت لەدوای بەیاننامەی یانزەی ئازاری 1970 نەیانتوانی سوود لەمیدیای ئەو سەردەمە وەر بگرن.

لە پەراوێز کەوتن و مەیلی بەرگرانکاری لە وێژەی کوردی دا تا رادەیەک ناکۆکی نێوان دوو گرووپی ڕوانگە و کفری ساز کرد. ئەوێش دەگەڕێتەوە سەر ئەو کێشەیەی کە کام گرووپ زووتر دەستی بە نوێخوازی لە ئەدەبیات کردوە؟!. بەڵام کاتێ قسە لەکۆنترین مێژووی تازەگەری ئەو قۆناغە دەکرێت لەتیف هەڵمەت بەڵگەیەك دێنێتەوە کە گرووپی کفری بەر لەڕوانگە دەرکەوتوون بۆ ئەوەش دەڵێت:" دیوانی (خوا و شارە بچکۆلەکەمان) پێش ڕوانگە بڵاوبۆتەوە") (٩). قسەکردنی هەڵمەت لەبارەی مێژووی ئەم گرووپە پەیوەستە بە بەرهەمەکانی خۆیەوە، کە دیوانی (خوا و شارە بچکۆلەکەمان)ی بەر لەڕاگەیاندنی ڕوانگە بڵاوکردۆتەوە. ئەم کتێبەی هەڵمەت بۆ ئاشکرایی تازەگەری تێدایە کە حەتا جەماعەتی ڕوانگە دانی پێدادەنێن.

شاعیرانی ئەو گرووپە بڕوای تەوایان بەوە هەبوو کە پێویستە ڕێڕەوێکی نوێ لە جەستەی ئەدەبیاتی کوردی بکرێت. ئەم مەبەستەش لە مانیفێستەکەیان ئاوا باس دەکرێت: «هەڵبەستی کوردی هێشتا دیلی ئەو قاوغەیە کە هەر بە منداڵی کراوەتە پێیلانەی، کاتی ئەوە هاتووە کە شۆڕشێك بەرپابکەین بەسەر هەموو ئەو دەستوور و یاسا و ڕێزمانەدا کە تاکوو ئێستا هەڵبەستی کوردی شەتەکداوە، گۆڕانیش بێ شۆڕش نابێت». بیرۆکە و بۆچوونەی کفری بەرەوڕووی ڕەخنە و سەرنجێکی زۆر لەلایەن شاعیران و ڕەخنەگران بۆوە. ڕەخنەگرانی کفری بەتایبەتی ئاماژەی بەو خاڵە سەرەکییە لە مانیفێستی کفری دا دەرکرت کە تێیدا ڕەتکردنەوەی بەرهەمەکانی پێش خۆیان لە قاو ئەدا،« دەسا با بەبێ ترس، دان بەوەدا بنێین کە هەرچیمان هەیە تەنها تاقیکردنەوەیەکی سەرنەکەوتووە، بۆیە ئێمەش کەلەپووری هێنراوەییمان بەشێوەیەکی گشتی بەدواوە ئەدەین و لێی یاخی ئەبین و سزای پشتگوێخستن و بەرەڵاکردنی بەسەردائەدەین ». هەڵمەت لەمبارەوە ئاماژە دەکات:"ئێمە بڕوامان وابوو کە کورد هیچی نییەو دەبێت ئەدەبی کوردی لەئێمەوە دەست پێبکات" (١٠).

داکار:

شێعری کوردستانی ئێران لە دووا کۆچی سوارە ئیلخانی زادە، کەسێکی

وەها لێهاتوو و بە توانستی،لە فەزای شێعری ئەزموون نەکرد. هەر بۆیە کەوتە ژێر کاریگەری شێعری ئەو دیوی کوردستان بەتایبەت گرووپی ڕوانگە_ هەڵبەت کاریگەر شاعیرانی وەکوو ڕەفیق سابیر و پەشێویش لەو سەردەمە زۆر بوو_. کاریگەری شێعری باشوور تا ئەو ڕادەیە بوو کە زۆربەی شاعیرانی کوردستانی ئێران قەیران و کارەساتەکانی کوردستانی عێراقیان بە شێعر ئەنووسییەوە(بۆ نموونە دەیان شێعر لەسەر کیمیابارانی هەڵەبجە دەهێنراوە،بەڵام باسی کیمیا بارانی سەردەشت و نۆدشێ نەدەکرا!!). ئەم کاریگەریە تەنیا لەبەرهەمبەر بابەتی شێعریدا نەبوو، بەڵکوو لە فۆرم و تەنانەت بەکار هێنانی وێنای شێعری و وشەی شاعیرانیشدا خۆی ئەنواند. سوژەی شێعری کوردستانی ئێران هەمان سوژەی ئەنفالکراوی شاعیرانی باشوور بوو. ئەم ڕەوتە تا ساڵانی دەیەی حەفتای هەتاوی(دەیەی نەوەدی زایینی) بەردەوام بوو. ئاشنایی کۆمەڵێک شاعیری گەنجی ئەو دەم لەگەڵ قوتابخانە و چەمکگەلی فیکری ڕۆژئاوا _ پاش پێکهاتەخوازی، هیرمێنۆتیک، بنەماشکێنی و..._، بوو بە هۆی هەست کردن بەم کەموکوڕیە لە شێعری کوردستانی ئێران، وە لە هەوڵی دەرەتانێک لەو فەزا تەقلیدییە بەرهاتن. ئەم جەماعەتە کە لە مەریوان هەڵکەوتن، لە ماوەی نزیک بە دوو ساڵ دەستیان بەداهێنانی نوێ کرد و بە نووسینی مانیفێست لە هەوڵ و تەقەلای خۆنواندن و ئاڵوگۆڕی لەو فەزایە هاتن. مانیفێستی ئەم جەماعەتە بە ناوی مانیفێستی شێعری جیاواز «داکار»، لە ساڵی 1998 لە حەوتەنامەی سیروان بە واژۆی 9 کەس بڵاو بۆوە. ئیبراهیم ئەحمەدی نیا وەکوو یەکێک لە نووسەرانی ئەم مانیفێستە لە وتاری (خوێندنەوەیەک بۆ بەیانامەی شیعری پێشڕەوی کوردی (داکار)) دەڵێت:"لە ۱۷/۱۱/۱۹۹۷ دا بەیانامەی سەرەتایی داکارمان نووسی وچوار کەسی واژۆمانکرد(ئازاد ڕۆستەمی، ئیبراهیم ئەحمەدی نیا، بێهزاد کوردستانی، پەرویز ئەحمەد- کە دوای چەند مانگێک گەڕایەوە بۆ سلێمانی)، شەش مانگ دوای ئەوە بەیانامەی داکار نووسرا (11)"ئەحمەدی نیا لەم وتارەدا درێژەی ئەم باسە ناگرێت کە هۆی چییە مانیفێستەکە واژۆی 9 کەسی پێوە دیارە لە حاڵێک دا هەر ئەم چوار کەسە (ئازاد ڕۆستەمی، ئیبراهیم ئەحمەدی نیا، بێهزاد کوردستانی، پەرویز ئەحمەد) نووسەران و پێشڕەوانی ئەم داهێنانە بوون و لە دووا بڵاوبوونەوەی مانیفێستەکەش شاعێرێکی وەهامان نەدی کە بەم شێوازەی داکار شێعر بهێنێتەوە.

داکار لەم مانیفێستییەدا بنەما فیکریەکانی لە سێ بابەتی بنەڕەتی کۆبەندی دەکات:«گۆڕانکاری لە پێکهاتەی فیکریی شاعیر و ماهییەت و چییەتی شیعر، کارکردی زمان بە شێوەیەکی جیا لە زمانی سواوی ئاخافتن و ئەدەبی سەردەم، گۆڕانکاری لە فۆرم و کێشی شیعردا». لە مانیفێستەکەی داکار هەوڵ بۆ خۆدەربازکردن لە هێژمۆنی شێعری کوردستانی ئەو دیویی بە روونی پێوە دیارە. داکار وەکوو یەکەمین مانیفێستی ئەدەبی کوردستانی ئێران تا ماوەیەکی کەم جەماعەتێک لە شاعیرانی سەرقاڵی خۆیەوە کرد کە لەوانە هەر واژۆ کەرانی بەیاننامەکە بەرچاو بوون. ئەم مانیفێستە کە وەکوو هەر مانیفێستێک بانگەوازی پێشرەوی و جیاوازی لە ئەدەبی پێش و سەردەمی خۆی لە قاو ئەدا، تێکەڵاوێک بوو لە قوتابخانە فیکریەکانی ڕۆژئاوا-_ لە پێکهاتەخوازی ڕا بگرە تا دەگاتە فەلسەفەی زمانی یاکوبسێنی و دەروون شیکاری فرۆیدی_-. هەر بۆیە بەشێکی زۆر لە مانیفێستەکە نایەتە خانەی یەک لایەنی قوتابخانێکی تایبەت و شرۆڤەی فەلسەفیکی تایبەتی پێوە دیار نییە. بەکار هێنانی ئەم گشت چەمک و بنەما فیکریانە کە هەریەک لە قوتابخانەیەکی فیکری تایبەت دێدوێن، بەپەلەیی و ناکامڵی زانستی نووسەرانی داکار لە هەڵسووکەوتی فیکری ئۆرووپا نیشان ئەدا. زانست بەسەر جیاوازیەکانی مێتۆدۆلۆژی، ئێپیستێمۆلۆژی، و ئانتالۆژی پارادایمگەلی ڕۆژئاوا ئەم کێشەی تا ڕادەیەکی زۆر چارەسەر دەکرد. هەر بەم شێوە کە ئەحمەدی نیا دەڵێت:"نووسین و بڵاوکردنەوەی داکار کارێکی بەپەلە بوو" (11). بێ گومان یەکێک لە هۆیەکانی ئەم کەموکوڕیە خێرایی و بەپەلە نووسینی مانیفێستی داکارە. لە باس و خواستی هۆی سەرنەکەوتنی داکار- بەم شێوازە کە ڕوانگە و کفری سەرکەوتن- ئێکرێت بە لایەنی جیاواز ئاماژەکەین کە لەوانە ئێتوانین فەزایی مێژووی ئەدەبی کوردستانی ئێران و کوردستانی ئێراق بێت.

یەکێک لە کێشەکانی داکار بڵاوبوونەوەی مانیفێست پێش بڵاو کردنەوەی دەقێکی شیاوی شێعری کە هەڵگری گشت ئەو بەڵگانە بێت کە داکار باسی لێوە ئەکات، لە واقیع دا خوێنەر پاش خوێندنەوەی مانیفێستەکە هیچ دەقێکی ئەوتۆی بیرنەدەکەوت کە بەم شێوە دارژترابێت. لەلایەکی‌ترەوە ئیدعا و ئارەزووی نووسەر بەمانای توانسی ئەو نییە!. واتە نووسەر ئێتوانێت بڕیار دەرکات بەڵام چەندە توانایی بۆجێ گەیاندنی ئەو بڕیارانەی هەیە خۆی باسێکی گرینگە!. هەر دوو گرووپی ڕوانگە و کفری-_

بەتایبەتی کفری_- پێش بڵاوکردنەوەی مانیفێست، کتێب و دەق گەلێکی ئەدەبییان بڵاوکردبۆوە کە ڕەنگ و بۆی نوێخوازی پاش گۆڕانی لێوە دەهات، بەڵام داکار جیا لە چەن شێعر، کتێب یان دەقێکی شیاویان ئارستەی فەزای ئەدەبی نەکردبوو . ئەم شێوازە واتە بڵاوکردنەوەی دەق_وەک کۆنێشێک_ پێش دەرکردنی مانیفێست، ڕەوتێکی هەمیشەیی مانیفێست نووسی بووە،-بۆ نموونە دادائیستەکان لە ساڵی 1916 تا 1921 حەوت مانیفێست و یەک پاشکۆی مانیفێستیان بڵاو کردوە کە بەردەوام لەو ساڵانەدا خەریکی بەرهەم هێنان نوێ بوون و بە مانیفێست ئەم ڕەوتەی خۆیان پیناسە دەکرد-.

هەرچەند داکار نەیتوانی وەک کفری و ڕوانگە ڕەوتێکی سەقام گیر لە ئەدەبیات بنێتە ئاراوە، بەڵام یەکەمین هەنگاوەکانی نوێخوازی پاش سوارەیان هەڵهێنایەوە. جەماعەتی داکار یەکەم کەسانێک بوون کە دەستیان دا بە حەول و تەقلایەک بۆ دۆزینەوەی دەرەتانێک و دەربازێک لە هەژمەنیای شێعری باشوور. ئەم هەنگاوەی داکار تا ڕادەیەک مەشکی خوێنەرانی بە وێنا و زمانی نوێ لە شێعر ئاشناکرد_بەتایبەت لە پێکهێنانی چێکانەکانی شێعریدا_-. پێشرەوی داکار لە ساڵانی دووای بوو بە هاندەری شاعیرانی ڕۆژهەڵاتی کە هەستا، و لەو سەردەمە جیاوازی خۆیان لە قاو ئەدەن و وەڵەی ئەم پێشرەویەیان وەبەر دە کەوتوو. هەڵبەت تا چ ڕادەیەک هەنووکە، شێعری شاعیرانی کوردستانی ئێران ئەم جیاوازیەی تێدا بەدی دەکرێت؟ و ئایا شێعر وەکوو شێعریەتی خۆی تا چەندە لە دەقی ئەم شاعیرانە هەبوونی هەیە؟ و تا چ ڕادەیەک دەقی ڕەخنەی سەر نووسراوەکانی ئەوان هەڵگری چەمکێکی فیکری و بنەمایەکی فەلسەفی لە ڕەخنەی ئەدەبییە، خۆی باس و خواستێکی دیکەیە.

سەرچاوە و پەراوێزەکان:

١).شرط مانیفیست. مرتضی پور حاجی. فصلنامە قال و مقال/ شمار یک

٢)مانیفیست و تلقی از آن گفتمان شعر مدرن و پسامدرن فارسی (علیرضا رعیت حسن آبادی). فصلنامه تخصصی نقد ادبی.سال ٨. شمارە٣١،١٣٩٤، صص ٦٥-٩٠

٣.وێنەی شیعری لە ڕێبازی ڕۆمانسی کوردی دا، عبدولقادر محەمەد

ئەمین،. سلێمانی ٢٠٠٢،چاپ و پەخشی سەردەم
٤)ئاوڕدانەوەیەك لەمێژووی ئەدەبی كوردی ، حسێن بەفرین، رۆژنامەی كوردستانی نوێ.. 16/3/2011
٥) تۆفیق فیكرەت و شاعیرە نێخوازەكانی كورد،.ئەحمەد تاقانە، هەولێر٢٠٠١، چاپ و پەخشی ئاراس
٦)” روانگە ” و مێژوویەک لە ململانێی ئەدەبی و سیاسیی نەوەیەک ئەدیب و نووسەری كورد
٧)ڕوانگە…هەنگاوێك لەسەر رێگەی نوێخوازی ،شێركو□ ب□كەس، رۆژنامەی كوردستانی نوێ، 9/12/2012
٨)دەروازەیەک بۆ ڕەخنەی ئەدەبیی كوردی، دكتۆر هیمداد حوسێن..هەولێر.٢٠٠٧. چاپ و پەخشی موكریان
٩(گرووپی كفری وەك یەكەم مانیفێستی تازەگەری ئەدەبی ، نیهاد جامی ئەدەب و هونەر، رۆژنامەی كوردستانی نوێ
18/7/2012
١٠) بەیاننامە: كات وشوێن و شەقام ، لەتیف هەڵمەت
(11خوێندنەوەیەک بۆ بەیاننامەی شیعری پێشڕەوی كوردی (داكار)، ئیبراهیم ئەحمەدی‌نیا، مەڵپەری ئاماژە.(amazhe.com)